

UNIVERZITET U NIŠU
EKONOMSKI FAKULTET
Časopis „EKONOMSKE TEME”
Godina izlaženja 50, br. 4, 2012, str. 433-450
Adresa: Trg kralja Aleksandra Ujedinitelja 11, 18000 Niš
Tel: +381 18 528 624 Fax: +381 18 4523 268

IZAZOVI EKONOMSKE NAUKE U USLOVIMA GLOBALNE EKONOMSKE KRIZE

Petar Veselinović*

Apstrakt: Globalna ekonomska kriza koja je otpočela krajem 2007. godine, nakon najdužeg perioda ekonomskog uspona, označila je krah dominantnog neoliberalnog koncepta upravljanja ekonomskim tokovima. Važan preduslov argumentovane kritike neoliberalizma je utvrđivanje jasne korelacije između normativnih preporuka neoliberalne teorije i ekonomskih promena u tržišnim privredama u protekloj deceniji. Elementarni uvid u ekonomska kretanja pokazuje da postoji određeno podudaranje između neoliberalnih ideja i trajektorije mnogih, pre svega, kapitalističkih privreda, ali i jasne diskrepance između neoliberalne teorije i političke i ekonomske prakse. Posledice globalne ekonomske krize ukazuju na to, da stavovi o ulozi tržišta i državnog intervencionizma, ne mogu da ponude adekvatno tumačenje uzroka i posledica krize. Makroekonomske teorije koje su počivale na ideji o savršenom funkcionisanju tržišta, čvrstoj, monetarnoj i fiskalnoj politici kao okosnicama uspešne ekonomske politike, bile su iznenađene pojavom ovako intenzivne i dugotrajne krize. Zbog toga su se objašnjenja uzroka krize, ali i preporuke ekonomskoj politici, mahom zasnivale na kritici neoliberalnog koncepta i njegovih fundamentalnih principa.

Cljučne reči: globalna ekonomska kriza, neoliberalizam, svetska privreda, ekonomska politika, posledice.

Uvod

Globalna kriza je ozbiljno uzdrkala svetsku privredu, pa i ekonomsku nauku, koju je naterala na ozbiljno preispitivanje njenih ključnih postulata. Ono što se posebno mora istaći kada su moguće pouke ove krize u pitanju je to da opreznost od opasnosti nastanka krize mora uvek biti prisutna. Najrizičniji su periodi velikog ekonomskog uzleta, koji po prirodi stvari dovode do brojnih neravnoteža koje mogu lako izmaći kontroli, a tada je kriza neminovna.

---

* Univerzitet u Kragujevcu, Ekonomski fakultet, pveselinovic@kg.ac.rs

UDK 338.124.4, pregledni rad

Primljeno: 29.06.2012. Prihvaćeno: 03.09.2012.

Rad je rezultat istraživanja u okviru projekta br. 47005, finansiranog od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Globalizacija, zbog gusto isprepletanih tokova međusobnih povezanosti, vrlo brzo velike neravnoteže prenosi na ceo prostor. Zbog toga je izgradnja nove „arhitekture“ međusobnog finansijskog sistema nužna, i možda je najdelikatniji zadatak u naporima da se nova svetska kriza u skoro vreme ponovo ne pojavi.

Brojne negativne posledice ove krize dovele su do toga da se već danas u svetu, kada je ekonomska budućnost u pitanju, razmišlja na sasvim drugačiji način nego što je bilo u skoroj prošlosti. Vodeća ekonomska sila sveta kao ključni imperativ ekonomskog oporavka ističe surovi zahtev „izvoziti ili umreti“, ili „nema više lumpneraja“. Očigledno, novo vreme traži novi pristup ekonomskom rastu, koji će se zasnivati na realnim izvorima pre svega štednji i konkurentnosti. Onaj ko ne štedi i nije konkurentan, neće moći da računa na uspeh u globalnoj ekonomiji.

Stopa štednje u SAD, posle Velike krize (1929-1933), bila je preko 30%, danas ne dostiže ni 10%, dok je u Kini oko 50%. Nije li u ovome jedan od najvećih uzroka prosperiteta jednih i kraha drugih? Podaci o budžetskom deficitu slično pokazuju. Dok je manjak sredstava u budžetu SAD 10,5% bruto domaćeg proizvoda, u Kini je svega 3,2%. Taj neshvatljivi raskorak između prohteva i mogućnosti, to jest praksa da se permanentno više troši nego stvara, koja je postala pravilo i to kako u zemljama gde se sistem više oslanjao na tržište, tako i u onim koje su bile sklonije državnom intervencionizmu, jednostavno je morao dovesti do kraha poretka.

Za nas je od velike važnosti da sagledamo pouke koje nam ova kriza donosi, a da bismo to videli nužno je ukazati na njene ključne odlike, odnosno uzroke koji su doveli do njene pojave. Osim toga, veoma je bitno ukazati na reakciju ekonomske nauke, odnosno njenih koncepata na globalnu ekonomsku krizu.

1. Pojavni oblici i posledice globalne ekonomske krize

Govoreći o krizi koja se desila, može se reći da je u pitanju sveukupna kriza savremene civilizacije koja se iz SAD prelila na sve delove sveta. Ekonomisti često ističu da je nukleus svetske ekonomske krize - kriza tzv. hipotekarnih kredita.

Godinama je u SAD promovisana ideja o američkom snu, ideja koja je, između ostalog, podrazumevala da svaka porodica ima kuću u svom vlasništvu. Kupovina nekretnina, kao i svuda u svetu, odvijala se preko finansijskih posrednika, tako što su hipotekarni krediti uzimani od poslovnih banaka i drugih depozitno-kreditnih institucija. Ove transakcije odvijale su se na primarnom hipotekarnom tržištu. Sistem kupovine nekretnina odlično je funkcionisao sve do uvođenja novog subprimarnog hipotekarnog tržišta, koje će, kao što će se kasnije ispostaviti, biti glavni uzrok nastanka krize na tržištu nekretnina u SAD. Naizgled, oba tržišta funkcionisala su po istom principu, međutim, postojala je bitna razlika koja je imala presudnu ulogu u nastanku krize. Razlika između pomenutih tržišta jeste u stepenu regulacije i uslovima pod kojima su plasirani hipotekarni krediti

stanovništvu. Razlog nastanka subprimarnog tržišta leži u konstantnom rastu cena nekretnina i želji za ostvarivanjem sve većeg profita. Konstantan rast cena nekretnina prouzrokovan je pregrejanom tražnjom, koja je finansirana upravo putem hipotekarnih kredita.

Na tržištu su se javile dve vrste hipotekarnih kredita:

- primarni hipotekarni krediti koji su se odobravali poveriocima koji su kreditno sposobni da otplate uzeti hipotekarni kredit i
- subprimarni hipotekarni krediti koji su se odobravali poveriocima koji nisu ispunjavali uslove za dobijanje ove vrste kredita, ali su banke bile prilično lagodne kod odobravanja ove vrste kredita jer je rast cena nekretnina u SAD, iz godine u godinu, uvećavao vrednost colateralu te je posle samo nekoliko godina vrednost hipoteke prevazilazila iznos uzetog kredita.

Osnovni uzrok krize treba tražiti u veoma ekspanzivnoj monetarnoj politici koju su vodile Američke Federalne Rezerve (FED). Politika jeftinog novca, odnosno niske kamatne stope FED-a koja je vođena u dužem vremenskom periodu, određivala je količinu novca u SAD, a samim tim i količinu novca u svetu, jer je dolar funkcionisao kao rezervna valuta. Politika jeftinog novca, koju su vodile FED, bila je moguća zato što se deficit tekućeg računa SAD mogao refinansirati pozajmicama, između ostalih, i od Kine koja je imala suficit na svom tekućem računu. Zbog toga su SAD bile u stanju da drže niske kamate i da imaju, relativno dugo vremena, jeftinu ponudu novca sopstvenim građanima. Usled visokog priliva jeftinog novca iz inostranstva dolazilo je do viškova izvora sredstava banaka u SAD i banke su morale da plasiraju slobodna novčana sredstva kako bi ostvarile profit. Usled niske kamatne stope u SAD došlo je do buma tržišta nekretnina.

Zahvaljujući činjenici da je dolar ostao jedina rezervna valuta, kao i ogromnom prilivu stranog kapitala po bruto osnovama, SAD su dve decenije trošile znatno više nego što je iznosio njihov bruto domaći proizvod, što se ispoljavalo kroz ogroman deficit tekućeg računa platnog bilansa. Trošenje budućeg dohotka postala je praksa na svim nivoima u toj zemlji - od pojedinca, porodice, kompanije i države u celini. Sve veća razlika između ukupnog priliva stranog kapitala u zemlju od njegovog ukupnog odliva, omogućavala je višegodišnje trošenje od stvorenog BDP-a. Zbog toga se vrednost akcija i nekretnina u SAD enormno povećavala.

Zahvaljujući ogromnom prilivu stranog kapitala u banke na teritoriji SAD, stvoren je i ogroman kreditni potencijal, pa su banke preko svoje agresivne kampanje dokazivale da će cene stanova i kuća dinamično rasti i da je racionalno uzeti kredit za njihovu kupovinu ili izgradnju.

Posledica toga je stanje na tržištu nekretnina. Mnogo više kuća i stanova je prodato zbog jeftinih kredita, što je uzrokovalo jedan ogromni „mehur od sapunice“ na tržištu nekretnina SAD. Taj „mehur“ se, ni manje, ni više, pretvorio relativno brzo u globalnu ekonomsku krizu.

Globalna ekonomska kriza je pogoršala realno stanje privreda svih zemalja i donela ogromnu nelikvidnost, dubok pad proizvodnje, niz bankrotava, rast nezaposlenosti, smanjenje bogatstva i druge negativne efekte koji su globalizovani, preneti na sve zemlje i njihove privrede. Kod svih zemalja u vreme krize resursi su gomilani (nezaposleni radnici, neangažovani kapaciteti, sirovine i poluproizvodi) i nisu mobilisani i produktivno korišćeni da bi se povećala proizvodnja, zaposlenost i dohoci. Aktere mobilizacije resursa zahvatila je depresija i poslovna neaktivnost, a institucionalni poredak je postao nedelotvoran u pogledu usmeravanja privrede i koordinacije privrednih tokova. Kriza se velikim delom prenosila međunarodnom trgovinom i finansijama, posebno zbog naglog obaranja tražnje i posledično je dovela do pada proizvodnje i rasta nezaposlenosti.

Recesija kao posledica globalne ekonomske krize manifestovala se u drugoj polovini 2008. godine kada je ostvarena niža godišnja stopa globalnog privrednog rasta (3,4%) u odnosu na prethodnu godinu (5,2%). SAD su ostvarile stopu rasta od 1,1%, a EU od 1,3%, što je niže u odnosu na 2007. godinu (2% i 3,1%, respektivno). Rast svetske trgovine od 4,1% je bio znatno sporiji u odnosu na 2007. godinu (7,2%). Monetarni i fiskalni stimulansi uticali su na ekonomske rezultate u 2009. na godišnjem nivou. Zabeležen je pad globalne privrede (-0,7%), SAD (-3,5%), EU (-4,2%), evrozona (-3,9%). Realni pad BDP u 2009. godini zabeležile su Nemačka (-4,8%), Francuska (-2,3%), Italija (-4,8%), Španija (-3,6%). U 2009. godini, zemlje u razvoju ostvarile su realni rast BDP od 2,4%, a zemlje Centralne i Istočne Evrope realni pad BDP od 3,7%, dok su azijske zemlje ostvarile realni rast BDP od 6,6%. Istovremeno, kao posledica globalne ekonomske krize, povećana je stopa nezaposlenosti u evrozoni na 9,4%, a u SAD na 9,3% u odnosu na 2008. godinu kada je iznosila 5,8% i 7,6%, respektivno.

Vodeće privrede su ušle u recesiju krajem 2008. i početkom 2009. godine. Prema podacima Eurostata, privreda SAD je ušla u recesiju u trećem i četvrtom kvartalu 2008. godine (-0,1% i -1,6%), dok su evropske privrede EU 27 ušle u recesiju u drugom (-0,1%), trećem (-0,3%) i četvrtom (-1,5%) kvartalu 2008. godine, sve mereno u odnosu na prethodni kvartal. Prema podacima o međugodišnjem realnom BDP, američka i evropske privrede su ušle u recesiju u četvrtom kvartalu 2008. godine (-0,8% i -1,4%, perspektivno). Recesija američke i evropske privrede posmatrano u odnosu na prethodni kvartal i na međugodišnjem nivou je produbljena u 2009, dok je u 2010. i 2011. godini, registrovan realni rast BDP u SAD i EU, što prikazuju naredne tabele.

Svetska privreda ušla bi dublje u recesiju da većina zemalja nije obezbedila fiskalne i monetarne podsticaje u 2008. i 2009. godini. Izostanak podsticaja gurnuo bi privrede pojedinih zemalja u stagdeflaciju (recesija+deflacija).

Podsticajne mere koje su preduzete krajem 2008. i tokom 2009. godine doprinele su ublažavanju posledica globalne ekonomske krize, posebno zaustavljanju dubljeg pada privredne aktivnosti.

Izazovi ekonomske nauke uslovima globalne ekonomske krize

Prvi znaci blagog oporavka privrede SAD registrovani su u trećem i četvrtom kvartalu 2009. godine kao rezultat državne intervencije, nakon pada BDP u prethodnih pet kvartala. U trećem kvartalu 2009. godine je zabeležen niži međugodišnji realni pad BDP (-2,7%), u odnosu na drugi (-3,2%) i prvi (-3,3%) kvartal 2009. godine, dok je u odnosu na prethodni kvartal prvi put zabeležen realni rast BDP od 0,4% u trećem kvartalu 2009. godine. U četvrtom kvartalu 2009. godine, zabeležen je međugodišnji rast BDP od 0,2%, odnosno rast BDP od 1,2% u odnosu na prethodni kvartal 2009. godine.

Tabela 1. Realni BDP u 2008. godini, (u %)

	U odnosu na prethodni kvartal				U odnosu na isti kvartal prethodne godine			
	2008				2008			
	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q4
SAD	0,2	0,7	-0,1	-1,6	2,5	2,1	0,7	-0,8
EU 17	0,6	-0,2	-0,2	-1,6	2,2	1,5	0,6	-1,4
EU 27	0,5	-0,1	-0,3	-1,5	2,4	1,7	0,7	-1,4
Nemačka	1,5	-0,5	-0,5	-2,1	2,8	2,0	0,8	-1,6
Francuska	0,4	-0,3	-0,1	-1,1	2,0	1,1	0,6	-0,9
Italija	0,3	-0,6	-0,7	-1,9	0,4	-0,4	-1,3	-2,9
Ceska	0,6	0,7	0,3	-0,9	4,9	4,0	2,9	0,7
Mađarska	0,5	-0,1	-0,6	-1,2	0,5	-1,9	-5,2	-10,3
Poljska	0,9	1,0	0,8	0,3	6,1	5,5	4,9	3,1
Slovačka	-3,4	1,9	1,8	2,1	9,3	7,9	6,6	2,5
Slovenija	1,9	0,6	0,8	-4,1	5,9	5,0	3,7	-0,9
Rumunija					8,2	9,3	9,2	2,9
Bugarska					7,0	7,1	6,8	3,5

Izvor: EUROSTAT, februar, 2009.

Za oporavak privrede SAD u 2009. godini bilo je izdvojeno 800 mlrd. dolara iz programa ekonomskih podsticaja. Mere za podsticanje potrošnje dale su rezultate, posebno olakšice za kupovinu novog automobila i za kupovinu prvog stana. Ukupna potrošnja koja je u SAD iznosi 70% BDP, porasla je u trećem kvartalu 2009. godine za 3,4%. Izvoz je brže rastao od uvoza, a deficit budžeta iznosio je oko 10% BDP.

Blagi oporavak privreda EU 17 i EU 27 registrovan je u trećem kvartalu 2009. godine kada je zabeležen realni rast BDP od 0,4% i 0,3% respektivno, kao i u četvrtom kvartalu 2009. godine od 0,2% i 0,2%, respektivno, sve u odnosu na prethodni kvartal. Posmatrano međugodišnje u četvrtom kvartalu 2009. godine EU 17 i EU 27 su ostvarile manji pad BDP (-2,2% i -2,3%), u odnosu na međugodišnji pad BDP u trećem (-4,1% i -4,3%), drugom (-4,9% i -5,1%) i prvom (-5,0% i -

4,9%) kvartalu 2009. godine. U okviru EU do ublažavanja recesije privreda Nemačke i Francuske došlo je u drugom kvartalu 2009. godine kada je zabeležen blagi rast po stopama od 0,4% i 0,2%, u odnosu na prethodni kvartal, nakon negativne stope u drugom (-0,5% i -0,3%), trećem (-0,5% i -0,1% i četvrtom (-2,1% i -1,1%) kvartalu 2008. i u prvom (-3,5% i -1,4%) kvartalu 2009. godine. Nemačka i Francuska kao vodeće evropke privrede su registrovale realni rast BDP i u trećem kvartalu (0,7% i 0,3%) i četvrtom kvartalu (0,3% i 0,6%) 2009. godine. Blagom rastu BDP od drugog kvartala 2009. godine u Nemačkoj i Francuskoj doprinele su vladine mere stimulisanja potrošnje, odnosno ulaganja u stimulative pakete (kupovina novih automobila) i smanjenje poreza, smanjenje uvoza i povećanje izvoza. U ovim zemljama je povećan fiskalni deficit zbog ulaganja u preduzeća radi sprečavanja njihovog zatvaranja i veće nezaposlenosti i zbog pomoći nezaposlenima i onim sa manjim primanjima. Veći broj zemalja članica EU ostao je u recesiji u četvrtom kvartalu 2009. i prvom kvartalu 2010. godine.

Tabela 2. Realni BDP u 2009. godini (u %).

	U odnosu na prethodni kvartal				U odnosu na isti kvartal prethodne godine			
	2009				2009			
	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q4
SAD	-1,6	-0,2	0,4	1,2	-3,3	-3,2	-2,7	0,2
EU 17	-2,5	-0,1	0,4	0,2	-5,0	-4,9	-4,1	-2,2
EU 27	-2,4	-0,2	0,3	0,2	-4,9	-5,1	-4,3	-2,3
Nemačka	-3,5	0,4	0,7	0,3	-6,7	-5,8	-1,4	-2,0
Francuska	-1,4	0,2	0,3	0,6	-3,5	-3,1	-2,7	-0,5
Italija	-2,7	-0,3	0,4	-0,1	-6,0	-6,1	-4,7	-2,8
Češka	-4,4	-0,5	0,5	0,5	-4,2	-4,7	-4,4	-3,2
Mađarska	-2,3	-1,4	-0,6	0,0	-5,6	-7,2	-7,2	-5,2
Poljska	0,1	0,6	0,6	1,2	1,5	1,4	1,4	2,8
Slovačka	-8,1	0,8	1,1	1,3	-5,7	-5,1	-5,2	-4,2
Slovenija	-6,2	-0,1	0,1	0,1	-8,8	-8,8	-8,8	-6,1
Rumunija	-4,6	-1,5	0,1	-1,5	-6,2	-8,0	-7,6	-6,9
Bugarska				-0,2	-3,5	-4,9	-5,4	-6,7

Izvor: EUROSTAT, februar, 2009.

Blagi oporavak svetske privrede i nacionalnih privreda od druge polovine 2009. godine nije bio dovoljan za smanjenje stope nezaposlenosti. Države nisu imale mogućnost da zbog visokog budžetskog deficita izdvajaju direktne investicije u javne radove da bi otvorile nova radna mesta, pa je privatni sektor ključna poluga za otvaranje novih radnih mesta. Ekonomski oporavak dolazi iz privatnog sektora, uključujući i poboljšanje situacije na tržištu rada. U septembru

Izazovi ekonomske naukeu uslovima globalne ekonomske krize

2008. godine stopa nezaposlenosti u evrozoni bila je 7,7%, a u EU 7,1%, a zatim je u vreme globalne ekonomske krize povećavan broj nezaposlenih i stopa nezaposlenosti kod svih zemalja. U 2009. godini kriza je u SAD ugasila 8 miliona radnih mesta, a u EU 4 miliona radnih mesta.

Svetska privreda je u 2010. i 2011. godini zabeležila oporavak od posledica krize, ali i rizik za finansijsku stabilnost i privredni rast. Intenzitet privrednog oporavka najslabiji je u evrozoni, dok je jači u SAD i privredama azijskog regiona. U SAD se beleži umereni privredni oporavak zahvaljujući vanrednim stimulativnim merama monetarne i fiskalne politike i merama iz oblasti finansijske regulative koje su donete sa ciljem da onemoguće neodgovorno ponašanje banaka i drugih finansijskih institucija. Procenjuje se da će stopa rasta u SAD biti znatno veća nego u evrozoni. Očekuje se da će u evrozoni doći do konsolidacije javnih finansija, što će uticati na povratak poverenja investitora i smanjenje premije rizika i doprineti privrednom rastu, uprkos širenju dužničke krize i drugim turbulencijama u evrozoni.

Tabela 3. Realni BDP u 2010. godini (u %)

	U odnosu na prethodni kvartal				U odnosu na isti kvartal prethodne godine			
	2010.				2010.			
	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q4
SAD	0,9	0,4	0,6	0,6	2,4	3,0	3,2	3,1
EU 17	0,4	1,0	0,3	0,3	0,8	2,0	1,9	1,9
EU27	0,4	1,0	0,5	0,2	0,6	2,0	2,2	2,1
Nemačka	0,6	2,2	0,7	0,5	2,1	3,9	3,9	3,8
Francuska	0,3	0,6	0,3	0,3	1,2	1,6	1,7	1,4
Italija	0,4	0,5	0,3	0,1	0,5	1,3	1,2	1,5
Češka	0,7	0,8	0,9	0,5	1,0	2,3	2,8	2,7
Mađarska	1,4	0,2	0,6	0,2	-0,6	0,8	2,2	2,5
Poljska	0,7	1,2	1,3	0,9	3,1	3,8	4,7	3,9
Slovačka	0,7	0,9	0,9	0,8	4,5	4,2	4,0	3,4
Slovenija	-0,1	1,0	0,3	0,5	-0,2	1,4	1,3	2,2
Rumunija	-0,3	0,3	-0,7	0,4	-3,2	-1,5	-2,2	0,2
Bugarska	-0,5	0,7	0,3	0,5	-0,8	-0,3	0,5	3,7

Izvor: EUROSTAT, novembar, 2011.

Makroekonomske performanse većine zemalja su poboljšane u 2010. godini. Na globalnom nivou je ostvaren privredni rast od 5,1% zahvaljujući brzom rastu zemalja u razvoju (7,3%). EU je ostvarila privredni rast od 1,8%, a SAD od 3%. Zemlje Centralne i Istočne Evrope zabeležile su rast privrede u proseku od

4,5%. Svetska trgovina je porasla za 12,8%. Stopa nezaposlenosti u evrozoni je iznosila rekordnih 10,1%, a u SAD 9,6%. Inflacija je u razvijenim zemljama povećana sa 0,1% u 2009. na 1,6% u 2010. godini.

Ubrzanje oporavka svetske privrede nastavljeno je u prvom kvartalu 2011. godine, a zatim je došlo do usporavanja privrednog oporavka sa rizikom da svetska privreda ponovo uđe u recesiju, imajući u vidu da usporeni oporavak privrede prati visoka nezaposlenost, slaba potrošačka tražnja i finansijski problemi, posebno u evrozoni.

Tabela 4. Realni BDP u 2011. godini (u %)

	U odnosu na prethodni kvartal				U odnosu na isti kvartal prethodne godine			
	2011.				2011.			
	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q4
SAD	0,1	0,3	0,5	0,7	2,2	1,6	1,5	1,6
EU 17	0,8	0,2	0,1	-0,3	2,4	1,6	1,3	0,7
EU 27	0,7	0,2	0,3	-0,3	2,4	1,7	1,4	0,9
Nemačka	1,3	0,3	0,6	-0,2	4,6	2,9	2,7	2,0
Francuska	0,9	-0,1	0,3	0,2	2,2	1,6	1,5	1,4
Italija	0,1	0,3	-0,2	-0,7	0,8	0,7	0,2	-0,5
Ceška	0,6	0,2	-0,1	-0,3	2,8	2,0	1,2	0,5
Mađarska	0,7	0,1	0,4	0,3	2,1	1,7	1,5	1,5
Poijska	1,0	1,2	1,0		4,5	4,6	4,2	
Slovačka	0,8	0,9	0,8	0,9	3,4	3,4	3,2	3,3
Slovenija	-0,1	0,0	-0,2		1,9	0,7	-0,1	
Rumunija	1,2	0,9	1,8	-0,2	1,3	1,9	4,4	2,1
Bugarska	0,5	0,3	-0,1	-0,2	3,3	2,0	1,6	0,9

Izvor: EUROSTAT, februar, 2012.

Ekonomski oporavak svetske privrede, nakon ubrzanja u prvom kvartalu 2011. godine usporen je u drugom, a posebno u trećem i četvrtom kvartalu. Prema podacima Eurostata, realni rast BDP u trećem kvartalu je iznosio 0,5% u SAD, 0,1% u evrozoni i 0,3% u EU 27, dok je u četvrtom kvartalu u evrozoni ostvaren pad BDP od 0,3% i u EU 27 od -0,3%.

Usporavanje globalnog ekonomskog rasta, posebno rasta zemalja koje su glavni spoljnotrgovinski i investicioni partneri Srbije, poput Nemačke i Italije, nepovoljno će uticati na oporavak privrede Srbije. Italija je ostvarila nisku stopu međugodišnjeg rasta BDP u drugom kvartalu 2011. godine od 0,7% i trećem kvartalu od 0,2%, dok je u četvrtom kvartalu ostvarila pad BDP od 0,5%. Nemačka je, nakon ubrzanja rasta BDP u prvom kvartalu 2011. godine od 4,6%, zabeležila usporavanje rasta BDP u drugom (2,9%), trećem (2,7%) i četvrtom (2,0%) kvartalu 2011. godine. SAD beleže umeren međugodišnji rast u svim kvartalima 2011 (2,2%, 1,6%, 1,4% i 1,6%).

Ekonomski oporavak usporava visoka nezaposlenost i slaba lična potrošnja, kao i problemi refinansiranja dugova država, posebno nesolventnost pojedinih članica evrozone. Procene MMF-a ukazuju na visoku nezaposlenost u razvijenim zemljama kao posledicu skromnog privrednog rasta. Najveću stopu nezaposlenosti u 2011. godini zabeležile su Španija (20,7%) i Grčka (16,5%). Ekonomije u usponu i zemlje u razvoju, na bazi bržeg privrednog rasta od razvijenih zemalja, brže će rešavati visoku nezaposlenost i socijalne posledice nezaposlenosti.

2. Srednjoročni izgledi oporavka od globalne ekonomske krize

Ekonomski oporavak svetske privrede započet u drugoj polovini 2009. i nastavljen u 2010. i 2011. godini nije bio dovoljan za povećanje zaposlenosti i životnog standarda. Procenjuje se da krhki ekonomski oporavak nije održiv u 2012. godini i da će evropske zemlje, posebno članice evrozone ući ponovo u recesiju, što pokazuju nove prognoze MMF. Predviđa se recesija u evrozoni u 2012. godini od -0,5% i blagi rast BDP zemalja Centralne i Istočne Evrope od 1,1%. Predviđa se, takođe, da će privreda SAD u 2012. godini ostvariti rast od 1,8%.

Neizvesno je kako će izgledati putanja oporavka svetske privrede. Ključni makroekonomski indikatori ne mogu biti stabilni sve dok se ne podigne nivo zaposlenosti, realnih zarada, potrošnje i investicija. Oporavak svetske privrede nije bio brz i potpun u 2010. godini, tako da se u kratkom roku dostigne pretkrizni nivo BDP, što je podrazumevalo nastavak rasta BDP iz trećeg i četvrtog kvartala 2009. i brži rast u 2010. godini zasnovan na fiskalnom stimulanu i postepenom oživljavanju potrošnje i investicione tražnje. Za dostizanje prekriznog nivoa razvijenosti nije dovoljan ni rast BDP u 2011, a verovatno ni u 2012. godini.

Očekuju se nešto više stope rasta u 2013. i narednih godina, a visoke stope rasta nisu moguće dok se ne uspostavi regulativa (pravila), koja rešava strukturne i institucionalne slabosti sistema koji je generisao krizu. Realno je računati nakon toga na dugoročno održiv rast, ali po nižim stopama u odnosu na stope rasta pre globalne ekonomske krize. Početkom 2012. godine, postaje realističan scenario da vodeće ekonomije zbog opreznosti potrošača i investitora ponovo uđu u recesiju, a zatim da usledi dugi i spori oporavak, pa tek zatim brzi i puni oporavak. Najmanje je verovatan brzi oporavak privrede koji kompenzuje pad BDP i izgubljeni dohodak za vreme recesije i dovodi privredu na putanju dugoročno održivog rasta.

Nakon više od tri godine trajanja globalne ekonomske krize, očekuje se njen nastavak u 2012. godini i duži oporavak svetske privrede zbog rastuće nezaposlenosti i velikog oštećenja finansijskog sistema i slabih korporativnih performansi, kao i rasta cena energije i hrane. Po svemu sudeći, 2012. godinu obeležiće ekonomska stagnacija uz mogućnost ponovnog ulaska u recesiju. MMF svojim projekcijama za 2012. predviđa usporavanje rasta svetske privrede i trgovine, zadržavanje stope nezaposlenosti na postojećem visokom nivou,

usporavanje inflacije. U nepovoljnijem međunarodnom ekonomskom okruženju i za Srbiju je predviđeno usporavanje rasta BDP i povezanih ekonomskih indikatora, sa rizikom da se zabeleži privredna stagnacija ili recesija zavisno od privrednih i finansijskih kretanja u EU i posebno evrozoni sa kojom Srbija ostvaruje značajnu robnu razmenu i investicije.

Tabela 5. Međunarodno okruženje - osnovni ekonomski indikatori

	2009.	2010.	2011.	2012.
Realni rast bruto domaćeg proizvoda ¹ , %				
Svet ukupno	-0,7	5,1	4,0	4,0
* Evropska unija	-4,2	1,8	1,7	1,4
• SAD	-3,5	3,0	1,5	1,8
Zemlje u razvoju	2,8	7,3	6,4	6,1
• Zemlje Centralne i Istočne Evrope	-3,6	4,5	4,3	2,7
Rast svetske trgovine, %	-	12,8	7,5	5,8
Stopa nezaposlenosti, %				
Evrozona	9,4	10,1	9,9	9,9
• SAD	9,3	9,6	9,1	9,0
Potrošačke cene, godišnje promene, %				
Razvijene zemlje	0,1	1,6	2,6	1,4
Zemlje u razvoju	5,2	6,1	7,5	5,9
Rast cena nafte, u dolarima, godišnje promene, %	-36,3	27,9	30,6	-3,1

*Svetski BDP računat po paritetu kupovne moći

Izvor: IMF, World Economic Outlook, september, 2011.

Smanjuju se izgledi da se u 2012. godini ostvari skroman ekonomski rast praćen fiskalnom konsolidacijom, poboljšanjem uslova na finansijskom tržištu, povoljnijim uslovima na tržištu rada, kao i smanjivanjem neravnoteže tekućeg računa. Sve manje se očekuje popravljavanje budžetskog bilansa, postepeno povećavanje kreditne aktivnosti banaka i privatne domaće tražnje kao glavnog pokretača ekonomskog rasta. Rizici ostvarenja projekcija pretežno su vezani za fiskalnu održivost i stabilnost evropske valute zbog rastućeg državnog duga u pojedinim zemljama i visoke stope nezaposlenosti prisutne u većem broju zemalja. S tim u vezi MMF upozorava da usporavanje globalnog rasta otežava napore zemalja u postizanju fiskalne stabilizacije i shodno tome održivosti duga i javnih finansija. Takođe, postoje realni rizici po bankarski sektor usled rasta problematičnih kredita i smanjene kreditne aktivnosti banaka. Osnovne poluge globalnog oporavka moguće je obezbediti kroz blagovremenu fiskalnu konsolidaciju i prateću finansijsku podršku bankarskom sektoru, kao i spoljno rebalansiranje razvijenih privreda u pravcu podsticanja izvoza. Pronalaženjem adekvatnog balansa između fiskalne konsolidacije i strukturnih reformi, s jedne strane, i eksterne finansijske podrške, s druge strane, obezbedilo bi se održivo prilagođavanje.

Izazovi ekonomske nauke uslovima globalne ekonomske krize

Evropska komisija je u projekcijama makroekonomskih indikatora ukazala na stagnaciju privrednog oporavka zemalja EU sa velikim rizikom ulaska u novu recesiju. Projektovan je rast BDP EU od 0,6% u 2012. i skroman oporavak u 2013. godini (1,5%). Nepovoljna investiciona kretanja i rizik od brzog širenja krize javnog duga uticali su da projekcije rasta privredne aktivnosti za većinu zemalja u 2011. i 2012. godini budu revidirane naniže. Postepeni ekonomski oporavak u narednom periodu biće praćen neophodnom fiskalnom i spoljnotrgovinskom konsolidacijom, poboljšanjem uslova na finansijskom tržištu, uz nepromenjene uslove na tržištu rada i moguć rast strukturne nezaposlenosti, koji može da ugrozi potencijalni rast.

Rizici ostvarenja navedenih projekcija pretežno su vezani za obezbeđivanje fiskalne održivosti i sprečavanje kontrakcije svetske trgovine usled usporene dinamike privrednog rasta koja bi se negativno odrazila na globalnu tražnju i neto izvoz.

Imajući u vidu novije makroekonomske trendove i sagledane ekonomske izglede, procenjuje se da globalna recesija ponovo preći. Spori oporavak privredne aktivnosti i povećanje nezaposlenosti, uz stagnaciju kreditne aktivnosti banaka preći produženjem krize sve dok banke ne učvrste kapital i dok značajnije ne pruže podršku privredi. Po oceni eksperata, svet je izbegao da se ponovi velika ekonomska depresija zabeležena u periodu 1929 - 1933. godina, zahvaljujući podsticajnim merama vlada najrazvijenijih zemalja, ali će oporavak svetske privrede biti dugotrajan i zahtevati uspostavljanje potrebne regulative tržišta. Efekti direktnih intervencija države dokapitalizacijom pojedinih banaka ili garantovanjem dužničkih hartija od vrednosti koje su izdavale banke koje su pretrpele najveće gubitke su ograničeni, poverenje je i dalje nisko, a dugoročnije finansiranje nemoguće bez garancija države. Dubina i trajanje krize zavisiće od odgovora ekonomske politike i državne regulative na izazove globalne ekonomske krize, kao i od ponovnog uspostavljanja poverenja u finansijski sistem i povećanja likvidnosti tržišta. Regulatornim reformama potrebno je obezbediti smanjenje rizika koje banke preduzimaju i koje mogu da dovedu do finansijske krize. Fiskalne mere za suzbijanje krize ojačale su bankarsku industriju, ali je potrebna regulativa koja onemogućava velike banke da ponovo preduzimaju rizike, koji su doveli do globalne ekonomske krize.

Vlade i centralne banke većine zemalja sveta u prvoj fazi borbe protiv krize preduzele su mere, kako bi povratile funkcionisanje međubankarskog kreditnog tržišta i zaustavile krah svetskih berzi, a zatim su monetarnom i fiskalnom politikom podsticale tražnju i privrednu aktivnost. Međutim, za izlazak iz krize potrebne su promene ponašanja potrošača i investitora kroz institucionalne i regulatorne reforme, kao i promene strukture potrošnje i proizvodnje i unapređenje međunarodnog finansijskog sistema. Radi povratka poverenja u finansijske institucije i finansijske instrumente potrebno je čišćenje kontaminirane aktive, promena ponašanja finansijskih institucija i jačanje menadžmenta u

finansijskom sektoru. Dugoročno održiv ekonomski razvoj u postkriznom period, nakon izlaska iz globalne ekonomske krize, zahteva temeljniji ekonomsko-politički odgovor vodećih zemalja sveta u smislu da se interventnim merama ne mogu ukloniti sistemski rizici, već je to moguće institucionalnim i regulatornim reformama. Prethodno je potrebno dovršiti započeto čišćenje sporne i toksične aktive finansijskih institucija i izvršiti institucionalno poboljšanje u finansijskom sektoru, čime bi se povratilo poverenje potrošača i investitora. U sprovođenju reformi poseban značaj ima kreiranje i primena nove regulative finansijskog sektora koordinirane sa monetarnom i fiskalnom politikom, efikasnija kontrola u finansijskom sektoru, kontrola sistemskih rizika, efikasno upravljanje poslovnim rizicima, adekvatno nagrađivanje poslovnog doprinosa u finansijskim institucijama. Dakle, ključna je odgovarajuća regulacija i kontrola finansijskih institucija, u čijem odsustvu je i nastala globalna ekonomska kriza.

3. Odgovor ekonomske nauke na globalnu ekonomsku krizu

Da li je neoliberalna paradigma i njom inspirisana ekonomska politika najdirektnije odgovorna za finansijsku i ekonomsku krizu 2008. godine, kako tvrde pripadnici alternativnih škola (novog kejnsmianstva, neoinstitucionalizma, evolutivne ekonomije...) ili kao što, nakon izbivanja krize, samokritički priznaju neki od korifeja neoliberalizma, među njima i bivši dugogodišnji direktor Federalnih rezervi SAD Alen Grinspen? Zar nije dovoljno što takvo shvatanje imaju i tako poznati ekonomisti nobelovci, kakvi su Samuelson, Stiglic, Akerlof. Krugman? Samuelson je, zato, u vreme izbivanja krize žalio što nije živ Fridman, kako bi vidio do čega je dovela deregulacija privrede, za koju se on sa toliko žara borio.

Reklo bi se da je neoliberalizam opovrgnut i empirijski (aktuelnom krizom) i teorijski (alternativnim paradigrama), kao i priznanjima nekih od vatrenih pobornika neoliberalizma koji sada uviđaju da su dugo bili u svojoj zabludi. Naročito je rasprostranjeno uverenje o pogubnosti neoliberalne doktrine primenjene na postsocijalističke privrede (privrede u tranziciji) putem angažovanja Međunarodnog monetarnog fonda na sprovođenju univerzalnog modela tranzicije u obliku Vašingtonskog konsenzusa. U javnosti se šire poklič: neoliberalizam je mrtav, Vašingtonski konsenzus je mrtav! Krajem 2010. godine već ga je zamenio Seulski konsenzus, koji insistira na specifičnostima svake od zemalja u tranziciji.

S obzirom na prethodno istaknuto, čini se da je sudbina neoliberalizma već izvesna - on odlazi u istoriju doktrina i više nije tema za raspravu. A, zar se to od 70-ih godina XX veka ne govori za kejnsmianstvo, koje je tako efikasno detronizovano sa Fridmanovom „monetarističkom kontrarevolucijom“? I otkud to da danas Kejnsmianstvo treba iznova i pažljivije iščitavati, jer je on aktuelniji nego ikada? Kako se to desilo da je Marksov Kapital 2008. godine bio bestseler, kada smo sa padom Berlinskog zida 1989. godine pokopali marksizam kao najveću utopiju našeg vremena?

Svi ovi paradoksi imaju neko svoje dublje i ne lako dokučivo utemeljenje. Sudbina ideja uopšte, pa tako i ekonomskih ideja, je mnogo složenije i zamršenije pitanje, te se njime bavi posebna ekonomska disciplina - istorija ekonomske misli. Zato ćemo sa pozicija te discipline pokušati da smestimo neoliberalnu doktrinu u tokove istorije ekonomske misli i time, bar donekle, demistifikujemo utisak o „aveti neoliberalizma“. Pokazaće se da spor o neoliberalizmu, kao i svaki naučni spor, sadrži, kako je to konstatovao Sumpeter, imajući u vidu konfrontirane strane u „raspravi o metodu“, veliku količinu međusobnog nerazumevanja između učesnika u raspravi, kao i to da su to često „sukobi temperamenata i intelektualnih sklonosti“, ali i da su škole mišljenja živa bića. „One imaju svoje strukture, odnose između vođa i sledbenika svoje zastave, svoje bojne pokliče, svoja raspoloženja i svoje obične ljudske interese“, konstatuje Šumpeter (Schumpeter, 1975, 680). Ako je neoliberalna paradigma danas, u vreme duboke ekonomske krize, sa malim koeficijentom korisnog dejstva, zar nije moguće pretpostaviti da će neko postkrizno stanje privrede biti prijemčivije za postulate neoliberalizma? Pogotovu ako njegovi pripadnici budu spremni da uče uz uvažavanje elemenata kritike koja dolazi od alternativnih škola ekonomske misli.

Teza o „postojećem neoliberalizmu“ u suprotnosti je sa uvreženim shvatanjem koje karakteriše prihvatanje normativne vizije ustrojstva privrede i društva u okviru neoliberalne teorije kao vernog opisa važnih političkih i ekonomskih promena u protekle tri decenije. Tumačeći neoliberalizam kao trijumf slobodnog tržišta, odnosno neregulisanog kapitalizma, Kevin Rudd ističe da je globalna finansijska kriza uništila „ideološki legitimitet“ neoliberalizma (Rudd, 2009, 29). Sve se češće mogu čuti tvrdnje da ekonomsko-politički odgovor na probleme izazvane finansijskom krizom označavaju povratak kejnsovskoj politici „upravljanog kapitalizma“. Pojednostavljeno shvatanje liberalizma kao sistema slobodnih tržišta, upotpunjenih povlačenjem države, u osnovi je tvrdnje da globalna ekonomska kriza istovremeno označava i kraj neoliberalizma.

U toku perioda koji se označava neoliberalnim došlo je do nekoliko kriza u različitim delovima sveta, poput azijske finansijske krize, „Dot.com“ krize, kriza štednje i kredita u SAD 1986-1995. godina, propasti LTCM hedž fonda 2000. godine. Odgovor država i supranacionalnih entiteta na te krize doprineo je daljoj institucionalizaciji neoliberalizma. Neoliberalizam se, ističu Peck, Teodor i Brenner (Peck, Theodore & Brenner, 2009, 105), „ponovno i kumulativno rekonstruiše kroz krize“. Ideološka ukorenjenost liberalizma implicira da su generacije kreatora ekonomske politike neoliberalizam koristile kao okvir za sprovođenje i evaluaciju politika.

Institucionalna ukorenjenost liberalizma uslovljava visok stepen inercije. Socijalno-relaciona ukorenjenost liberalizma implicira da su strategije akumulacije vlasnika kapitala uslovljene održavanjem neoliberalnih formi regulacije i da oni imaju značajnu političku moć da realizuju svoje interese. Činjenica da je neoliberalizam postao „naddeterminisan“, sugeriše da je on tako duboko ukorenjen da je preuranjeno govoriti o njegovoj propasti, ističe Černi (Cerny, 2008, 29).

Iako nacionalizacija finansijskih institucija u SAD i Velikoj Britaniji naizgled predstavlja radikalni zaokret od neoliberalne politike i neoliberalnih institucionalnih formi, nije došlo do fundamentalnih promena u odnosima moći rada i kapitala. Nacionalizacija je sprovedena sa ciljem potpore sistemu kapitalističke akumulacije, a ne obezbeđenja jeftinih kredita za radnike ili sredstava za finansiranje politike pune zaposlenosti. Štaviše, date su javne garancije da će se banke vratiti u privatno vlasništvo čim se za to stvore uslovi. Dobar primer je i reforma sistema zdravstvene zaštite u SAD, inicirane od strane Obamine administracije. Ono što je počelo kao ambiciozna reforma sektora zdravstva rezultiralo je širenjem subvencija privatnim zdravstvenim ustanovama, što predstavlja svojevrsnu demonstraciju moći privatnog lobija u zdravstvu, koji utiče na politički proces. Predlog regulacije banaka od strane G20 primer je uticaja finansijskog kapitala na politiku regulacije, budući da je finansijski lobi uspeo da izdejstvuje da se primena dogovorenih regulatornih mera odloži za vreme kada je to sa stanovišta finansijskog sektora najpovoljnije (Cahill, 2011, 13).

Odgovor evropskih država na krizu državnog duga sugerše da je neoliberalizam i dalje konceptualni okvir za kreiranje ekonomske politike. I britanska i nemačka vlada su najavile smanjenje izdataka za socijalna davanja, uz obilne programe pomoći privatnom kapitalu. S jedne strane, suočeni smo sa smanjivanjem izdataka koji štite rad od posledica krize i tržišnih fluktuacija dok, s druge strane, kapital dobija značajne subvencije. I ako su uvedena neka ograničenja kapitalu ona su, bar do danas, bila skromna.

Standardan pristup kritičara je jednostavan: grdi se tzv. neoliberalizam kao koren svih zala, a da se ne pokušava dokazati ni da on postoji, ni da vlada svetom, ni da su njegove mere krive za duboku krizu, ni da kriza uopšte postoji. Kada se bolje pogleda, vidi se da je sve vreme na delu jedan jednostavan silogizam, čijim se stalnim ponavljanjem pokušavaju postići polemički efekti.

Nijedan od stavova ovog silogizma nije tačan: niti svetom vlada tzv. neoliberalizam, niti se svet nalazi u dubokoj ekonomskoj krizi, pa ni tzv. neoliberalizam ne može biti kriv.

Neoliberalizam ne postoji, pa samim tim ne može ni da vlada. Radi se o pojmu, odnosno etiketi, koju su smislili protivnici liberalizma. On se koristi kao diskvalifikacija koju protivnici liberalizma upućuju ne samo radikalnim liberalima, već i svim ostalima, a čija je svrha da se sugerše sledeće: jeste, stari liberali su bili dobri ali savremeni nisu.

Pod udar optužbe o neoliberalizmu ne potpadaju danas samo liberali, već kompletna dominantna struja političkog i ekonomskog mišljenja u svetu. U neoliberalizam, po mišljenju kritičara, spadaju, kako glavina iz akademske ekonomije, tako i sve političke struje koje su danas na vlasti u razvijenim zemljama, pa i mnogim zemljama u razvoju, bez obzira na to da li su na desnom centru, u samom centru ili na levom centru.

Antiglobalizacijski pokret, koji je i popularisao pojam neoliberalizma, usmeren je podjednako prema svim vladajućim elitama zbog njihove naklonosti ekonomskom povezivanju sveta i umerenim protržišnim reformama. Takav napad na sve dominantne političke struje jasno ukazuje gde je mesto većine kritičara tzv. neoliberalizma: na krajnje levoj strani političkog spektra, tamo gde se do pre dve decenije nalazio komunistički pokret. I oni jesu (neo)komunisti, koji su posle pada berlinskog zida promenili samo dlaku (retoriku), ali ne i ćud (ciljeve). Suštinska meta im nije tržište, već kapitalizam.

Drugu struju čine radikalni nacionalisti, koji u slobodnoj spoljnoj trgovini i finansijskoj globalizaciji nalaze neokolonijalizam, odnosno podjarmljivanje nerazvijenih od strane razvijenih zemalja radi eksploatacije. Njima svakako ne pada na um činjenica da su mnoge zemlje u razvoju krenule stazama ubrzanog razvoja tek onda kada su napustile socijalizam, protekcionizam i Prebiševe i Singerove ideje i krenule putem integracije u svetske tokove.

Treću struju kritičara čine protivnici ekonomskih reformi u zemlji i svetu, oni koji pokušavaju da zadrže svoje privilegije i monopole, pa se, politički pametno, priključuju napadu na protržišne reforme, koje ugrožavaju njihove pozicije.

Čini se da je, makar u Srbiji, najčešća kombinacija ovih struja i pogleda, pa se antikapitalistički stav obično pojavljuje zajedno sa antiimperijalističkom retorikom.

Kritičari tzv. neoliberalizma nemaju sopstveni ozbiljan ekonomski program, a još manje ekonomsku teoriju, koje bi mogli da suprotstave preovladjujućim teorijama. Oni se suštinski bave političkom borbom, ne shvatajući da bi primena njihovih zahteva uvećala siromaštvo. S toga ne čudi da i srpski kritičari tzv. neoliberalizma izbegavaju da iznesu ideje o tome kakvim bi sistemom trebalo zameniti sadašnji ili kakvom bi teorijom trebalo zameniti preovladjujuću ekonomsku teoriju, a imajući u vidu realnosti, već samo grde tržišni fundamentalizam.

Kritičari neoliberalizma imaju ozbiljan problem kada treba da definišu predmet svojih napada. Ukoliko kažu da se neoliberali isključivo zalažu za tržište, a bez imalo države - što zvuči vrlo efektno - liberali će lako dokazati da to nije tačno. A ako definišu neoliberalizam kao koncept koji se zalaže za naglasak na tržištu, a uz skromnu/umerenu ulogu države - što je tačnije - kritičari gube na polemičkoj ubojitosti, jer koga van struke interesuje sitno merenje da li tržišta ima 10%, više ili manje.

Vašingtonski konsenzus je omiljena batina kritičara tzv. neoliberalizma, posebno efektna kod onih koji nemaju pojma o čemu se radi i kojima je dovoljno da čuju Vašington pa da odreaguju. Štaviše, Vašingtonski konsenzus se predstavlja kao zvanični priručnik MMF-a i Svetske banke, napisan po diktatu SAD, o tome kako se moraju voditi ekonomski poslovi svih zemalja sveta. Naravno, to je besmislica: ne postoji takav priručnik, već samo tekst jednog manje poznatog

ekonomiste napisan krajem 80-ih godina u kome je pokušao da sumira iskustva makroekonomskih stabilizacionih programa više zemalja Latinske Amerike tokom prethodne decenije i izvuče korisne pouke.

I šta je tu toliko sporno? Da li je, možda, dobro stalno voditi deficitnu budžetsku politiku i zapadati u dužničke krize? Ili usmeravati javnu potrošnju u subvencije propalim državnim preduzećima i partijskim prijateljima? Možda voditi politiku visokih poreskih stopa, sa puno olašica i oslobođenja? Ili propisivati kurs valute i kamatne stope, uvesti visoke carine radi supstitucije uvoza i podsticanja rentijerstva zaštićenih domaćih proizvođača? Zabraniti strane investicije, a domaći kapital usmeriti u inostranstvo? Beskrajno održavati neefikasna državna i društvena preduzeća? Otežavati firmama ulaz u poslove i izlaz iz njih i tako likvidirati konkurenciju? Pljačkati privatnu svojinu? Šta je od ovoga prihvatljivo kritičarima tzv. neoliberalizma?

Naravno, naši kritičari tzv. neoliberalizma nemaju vremena za sitnice kao što je elementarna analiza Vašingtonskog konsenzusa i dokazivanje da je pogrešan, već koriste pominjani silogizam: kriza je duboka, znači neoliberalni Vašingtonski konsenzus je loš.

Globalna ekonomska kriza je pokazala da na globalnom nivou i nacionalnim nivoima nije uspostavljen stabilan i efikasan sistem otporan na spoljne udare (šokove) i pogreške ekonomske politike. U uređenom društvu, privrednosistemski (institucionalni) poredak, kao makroekonomski regulatorni sistem može da amortizuje ekonomsko-političke promašaje i spoljne udare. Neizgrađeni ili institucionalno manjkavi regulatorni sistem generiše poremećaje i uzrokuje propadanje privrede i osiromašenje društvene zajednice. Proizilazi da su glavni uzročnici krize sistemski mehanizmi koji nisu otporni na spoljne udare i ne obezbeđuju makroekonomsku stabilnost i efikasno funkcionisanje privrede. Stoga kao prioritet treba da bude razvijanje institucionalnog okvira za bolje upravljanje privrednim i društvenim procesima. Time se unapređuje sistemski ambijent i institucionalni poredak u kome je ekonomska politika delotvornija, budući da su komponente ekonomske politike i njeni instrumenti sistemski determinisani. Kompleksnost i značaj sistemskih i drugih mera za oporavak finansijskog i realnog sektora proizilazi iz razmera tekuće globalne ekonomske krize, koje nisu u potpunosti sagledane. Sve je izvesnije da su neophodna sistemski poboljšanja, adekvatnija uloga države i njene ekonomske politike, kao i međunarodnih ekonomskih i finansijskih organizacija i institucija, čime bi se ojačala sposobnost sistema i ekonomske politike za odbranu od jakih eksternih šokova.

Zaključak

Najnovija globalna finansijska i ekonomska kriza dala je vetar u jedra kritičarima neoliberalizma. Sve češće se u kontekstu globalne finansijske i ekonomske krize govori o tome da je legitimitet neoliberalnog projekta nepovratno

potkopan. Iz ugla najvatrenijih kritičara, neoliberalizam je politička strategija vođena ekonomskim interesima. Raniji protagonisti neoliberalnih ideja, poput Hajeka, svet su posmatrali kao proizvod ideja, a neoliberalizam smatrali „bedemom odbrane od socijalizma“. Nemački ordoliberali bili su još eksplicitniji u ovom pogledu, ističući da konstrukcija tržišta mora da se izvede iz ideje slobodnog, konkurentnog ekonomskog poretka. Čikaškim ekonomistima, poput Fridmana, pripisuje se promovisanje interesa korporativne Amerike, nezavisno od posledica na planu slobode.

Kritičari ističu da idealizacija tržišta, koja predstavlja srž neoliberalizma, ne daje pravu sliku stvarnosti i da se takav svet bitno razlikuje od onog u kojem živimo. Iz njihovog ugla, ekonomsko-političke preporuke koje proizlaze iz takvih modela zasnovane su na površnom razumevanju ekonomskih principa, a ne na razumevanju konkretnih problema i njihovih uzroka. Na neoliberalizam se uobičajeno gleda kao na političku filozofiju koja daje prioritet individualnoj slobodi i privatnoj svojini. Pa ipak, ne radi se o jednostavnoj i homogenoj filozofiji, kako to na prvi pogled može da izgleda. Iako postoji dosta zajedničkih tačaka između različitih varijanti neoliberalizma, one su i dovoljno različite da zahtevaju iznijansiranu kritiku. Još jedan važan preduslov argumentovane kritike neoliberalizma je utvrđivanje jasne korelacije između normativnih preporuka neoliberalne teorije i političkih i ekonomskih promena u tržišnim privredama u proteklih nekoliko decenija. Elementarni uvid u ekonomska kretanja tokom poslednjih decenija prošlog veka pokazuje da postoji određeno podudaranje između neoliberalnih ideja i trajektorije mnogih kapitalističkih privreda u ovom periodu, ali i jasne diskrepance između neoliberalne teorije i političke i ekonomske prakse.

Neoliberalizam se često povezuje sa minimalnom državnom intervencijom i regulacijom. Ipak, bez razlikovanja tipova intervencije, bilo bi previše uprošćeno i pogrešno povezati neoliberalizam sa „minimalnom“ državom. Neoliberalizam je, kao politički projekat, usmeren na demontiranje onih formi državne intervencije, koje se povezuju sa tzv. državom blagostanja, socijalističkom državom ili razvojnom državom. S druge strane, neoliberalizam podrazumeva državnu intervenciju na planu razvoja novih formi upravljanja, koje predstavljaju podsticaj razvoju tržišne privrede.

Osnovni zaključak koji se nameće je da, ukoliko neoliberalizam posmatramo samo kao društveno ukorenjen, možemo da govorimo o neoliberalizmu kao ekonomsko-političkoj praksi, procesu ekonomske transformacije i političko-ekonomskoj doktrini i da ustanovimo vezu između njih. Neoliberalizam je ukorenjen u postojećim institucijama, koje se pokazuju prilično stabilnim u periodu krize i društvenog nezadovoljstva. Iako u ovom trenutku nije moguće precizno predvideti budućnost neoliberalizma, sve glasnjija upozorenja o njegovoj skorjoj propasti pokazuju se ipak kao preuranjena.

Literatura

1. Braithwaite, J. (2008) *Regulatory Capitalism, How it Works, Ideas for Making it Better*. Cheltenham: Edward Elgar.
2. Cahill, D. (2011) *Neoliberalism, Crisis and the Socially Embedded Economy*. Political Economy Department, University of Sydney.
3. Cerny, P. (2008) Embedding Neoliberalism: The Evolution of a Hegemonic Paradigm. *The Journal of International Trade and Diplomacy*, 2(1): 1-46.
4. IMF (2011) World Economic Outlook, September.
5. Jakšić, M., Prašćević A. (2011) *Istorija ekonomije*. Beograd: Ekonomski fakultet.
6. Madzar, Lj. (2012) Avet neoliberalizma. *Globalna kriza i ekonomska nauka-Neoliberalizam i alternative*. Beograd: Akademija ekonomskih nauka i Ekonomski fakultet Beograd: 203-233. Beograd: Ekonomski fakultet.
7. Peck, Theodore & Brenner, (2009) Postneoliberalism and its Malcontents. *Antipode*, 41(6): 94-116.
8. Prašćević A. (2011) Monetarna politika i ekonomske recesije - ciljevi, instrumenti i efekti. *Ekonomске teme*, 49(2): 153-174.
9. Rudd, K. (2009) The Global Financial Crisis. *The Mounthly*, February: 20-29.
10. Schumpeter (1975) *Povjest ekonomske analize*. Zagreb: Informator I-II.
11. Thorsen, D. & Amund, L. (2006) *What is Neoliberalism*. Department of Political Science, University of Oslo.
12. Vlada Republike Srbije (2011) *Izvestaj o fiskalnoj strategiji za 2012. sa projekcijama za 2013. i 2014. godinu*. Beograd.
13. World Bank (2009) *Dealing with the Crisis: Taking Stock of the Global Poliey Response*. Crisis Response Note No. 1, June.
14. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/> (07.05.2012).
15. [http://www.sef.rs/makroekonomija/svetska-ekonomska-kriza-uzroci-posledice- i politike-za prevazilazenje.html](http://www.sef.rs/makroekonomija/svetska-ekonomska-kriza-uzroci-posledice-i-politike-za-prevazilazenje.html) (01.06.2012).

CHALLENGES TO ECONOMIC SCIENCE IN CONDITIONS OF THE GLOBAL ECONOMIC CRISIS

Abstract: The global economic crisis, which began in late 2007, after the longest period of economic rise, marked the downfall of the dominant neoliberal concept of economic trends management. An important precondition for substantiated critique of neoliberalism is to establish a clear correlation between the normative recommendations of neoliberal theory and economic changes in market economies during the past decade. Elementary insight into the economic trends indicates that there is a certain correspondence between neoliberal ideas and the trajectories of many, above all, capitalistic economies, but also a clear discrepancy between neoliberal theory and political and economic practices. The consequences of the global economic crisis suggest that the views about the role of market and state interventionism can not offer an adequate interpretation of the causes and consequences of the crisis. Macroeconomic theories that rested upon the idea of a perfect market functioning, a firm, monetary and fiscal policy as the backbone of successful economic policy, were struck by the appearance of such an intense and long lasting crisis. Therefore, the explanation of the causes of crisis, but also the recommendations for the economic policy, were predominantly based on the critique of neoliberal concept and its fundamental principles.

Keywords: global economic crisis, neoliberalism, global economy, economic policy, consequences.